

8. Карпов В.Н. О нравственных началах / В. Н. Карпов // Христианское чтение. – 1867. – Ч.2. – С. 348 – 373.
9. Козлов А.А. Философские этюды А.А.Козлова. Ч.1. / А.А.Козлов. – С – Петербург: типография товарищества «Общественная польза», 1876. – 404 с.
10. Линицкий П.И. Христианская нравственность / П. И. Линицкий // Труды Киевской духовной академии. – 1905. - №6 – С. 234 - 252.
11. Михневич И.Г. Опыт постепенного развития главных действий мышления, как руководство для первоначального преподавания логики / И.Г.Михневич. – Одесса, 1847. – 116 с.
12. Новицкий О.М. Руководство к опытной психологии / О.М.Новицкий. – К.: унив. тип., 1840. – 488 с.
13. Поспехов Д.В. Нравственное назначение человека / Д. В. Поспехов // Труды Киевской духовной академии. – 1891. – Т.3, №7 – С. 353 - 394.
14. Сикорский И.А. Всеобщая психология с физиогномикой в иллюстрированном изложении / И.А.Сикорский. – К.: тип. Кульженко изд-е 2-е, 1912. – 770 с.
15. Скворцов И.М. Записки по нравственной философии // Сборник из лекций бывших профессоров Киевской духовной академии. – К.: в типографии Губернского Управления, 1869. – 81 с.
16. Троицкий М. М. Наука о духе. Общие свойства и законы человеческого духа М.Троицкого: в 2 т. / М.М.Троицкий. – М.: типография А.Гатцука, 1882. Т.1.– 344 с.
17. Челпанов Г.И. Учебник психологии (для гимназий и самообразования) / Г.И.Челпанов. – Одесса: издание книжных магазинов И.А.Розова в Киеве и Одессе, 3-е издание, 1906. – 207 с.
18. Юркевич П.Д. Сердце и его значение в духовной жизни человека, по учению Слова Божия / П. Д. Юркевич // Труды Киевской духовной академии. – 1860. - №1 – С. 63 - 118.

УДК 81'23

ОСОБЛИВОСТІ ВІДЧУТТЯ Й СПРИЙМАННЯ СЛОВА В ІНШОМОВНІЙ МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

**Магдалина Ліла
(Переяслав-Хмельницький, Україна)**

Статтю присвячено проблемі врахування особливостей відчуття й сприймання слова в іншомовній мовленнєвій діяльності, переходу від чуттєвого сприймання слова до його розуміння та вживання у мовленні.

Ключові слова: *відчуття, сприймання, формування образів, назви і поняття, етапи становлення значення, асоціації, іноземна мова.*

В статтє рассматривается проблема учета особенностей ощущения и восприятия слова в иноязычной речевой деятельности; перехода от чувственного восприятия слова к его пониманию и употреблению в речи.

Ключевые слова: *ощущение, восприятие, формирование образов, названия и понятия, этапы становления значения, ассоциации, иностранный язык.*

The article deals with a problem of taking into account the specific features of word's sensation and perception in foreign language vocal activity, transition from sensitive perception to its understanding and using in speech.

Key words: *sensation, perception, images formation, names and notions, levels of meaning formation, associations, foreign language.*

Постановка проблеми. Вивчення мовленнєвої діяльності за останні роки стало розглядатися в світлі сучасних знань про природу і конкретні фактори мовленнєвого процесу. Мовленнєва діяльність, за результатами дослідження вчених, як достатньо складний вид діяльності є процесом відображення оточуючого світу й здійснюється в особливих символічних формах. Важливими у цьому напрямку з опорою на психолінгвістику є дослідження, так чи інакше пов'язані з психологією мовлення (М.М.Бахтін, В.Гумбольдт, Ф. де Соссюр, О.О.Потебня, Л.В.Щерба, та ін.), з дослідженням взаємозв'язку мови і мислення (Л.С.Виготський, С.Л.Рубінштейн, М.І.Жинкін, О.Р. Лурія, П.І. Зінченко, та ін.). Психолінгвістичні проблеми стосовно різних аспектів мовлення висвітлювали: Дж.Міллер, Н.Хомський, Р.М.Фрумкіна, О.М.Леонтьєв, Л.В.Сахаров, І.О.Зимня, О.О.Залевська, О.О.Леонтьєв, А.А.Брудний, Т.М.Дрідзе, І.Секеріна та інші. Етапи розвитку й закономірності функціонування мовленнєвої діяльності відображені в працях Б.Ф.Баєва, М.І.Жинкіна, І.О.Зимньої, О.О.Леонтьєва, О.М.Шахнаровича, Л.В.Щерби та ін., сприймання мовлення, його механізми – Т.В.Ахутіної, О.М.Леонтьєва, О.О.Леонтьєва, О.Р.Лурії, В.П.Зінченко, Л.А.Чистякової та ін., породження мовлення, його механізми – О.М.Леонтьєва, М.І.Жинкіна, О.О.Залевської, Л.В.Сахарного, В.П.Беляніна та ін., ймовірних структур мовлення – Р.М.Фрумкіної, Н.Андрєєва та ін., вербальних асоціацій – О.П.Клименка, Н.П.Бутенко, Н.В.Уфимцевої та ін.

Результати засвідчують, що для того, щоб оволодіти мовленням взагалі, й іншомовним зокрема, необхідні тренування і розвиток цілого комплексу психічних процесів: уваги, сприймання, пам'яті, мислення, уяви з безпосереднім врахуванням закономірностей їх функціонування. Проте необхідно пам'ятати, що процес пізнання починається з чуттєвого сприймання слова, предмета чи явища.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності врахування особливостей відчуття й сприймання слова в іншомовній мовленнєвій діяльності, розкритті переходу від чуттєвого сприймання слова до його розуміння та вживання в іншомовному мовленні.

Виклад основного матеріалу. Найбільш визначальне місце в учінні займає набуття знань через відчуття і сприймання усного чи друкованого слова, які ведуть до формування різноманітних образів, що виникають у свідомості учнів, збагачуючи їх новими знаннями. Слово, за І.Фізером, “передаючи зміст чуттєвих вражень, вміщує думки у колективно укладену систему дійсності; воно розвиває і трансформує образи сприйняття об'єктів у відповідні поняття; воно утворює нові думки і або поширює або конденсує ті, що вже існують” [5].

За допомогою мислення створюється можливість вловити внутрішні зв'язки

і відношення між предметами та явищами. При розкритті істотних зв'язків і закономірностей відбувається перехід від чуттєвого сприймання до абстрактного мислення, що і є основним законом формування поняття, яке уособлює собою згусток основних істотних властивостей явища або предмета: „в понятті переборюються обмеженість явищ і розкриваються його істотні сторони у їх взаємозв'язку” [2, с. 329].

Почуття, які виникають при сприйнятті слова, зазначав О.О. Потєбня, залежать від попереднього досвіду, співвідношення з іншими предметами, явищами, словами та ситуаціями. Вчений виділив ознаки слова як носія почуття та думки: слово завжди є носієм смислу, незалежно від контексту; смисл слова складається з: попереднього досвіду, даної ситуації, відношення з іншими словами, предметами, явищами; слово виражає образ, думку; слово має внутрішню форму.

З його позицій „мовлення ... існує тільки як частина більш цілого, а саме мови. Для того, щоб розуміти мовлення, необхідно затримувати в душі численні відношення присутніх у цьому мовленні явищ до інших, які в самий момент мовлення лишаються, як то кажуть, „за порогом свідомості”. Така система відносин надає гнучкості сприйняттю будь-чого й, в свою чергу, дозволяє знаходити вираження будь-чому” [7].

Особливості відчуттів, як зазначає О.В.Скрипченко, містяться в тому, що людина розрізняє однорідні подразники лише певної сили, котра визначається так званим різницеvim порогом. Цей поріг вимірюється мінімальною різницею між однорідними подразниками, які людина здатна розрізняти. Така диференціація необхідна для розпізнавання звуків у потоці мовлення, а також для встановлення відмінності між звуками рідної мови й іноземної. Тонка диференціація – невідмінна умова для розвитку фонематичного слуху. У навчальному процесі, наголошував вчений, слід зважати на таку особливість відчуттів як явище *сенсифілізації*, тобто підвищеної чутливості. Причиною його є подразнення органів відчуття. Так, слабкий світловий подразник посилює слухову чутливість і, навпаки, слабкий звуковий подразник підвищує зорову чутливість. Спеціальні спостереження показали що явище сенсифілізації бажано використовувати на уроках, включаючи в дію слухові, зорові, рухові аналізатори. Збудження одного аналізатора підвищує чутливість інших. Врахування цих особливостей полегшує засвоєння навчального матеріалу.

Наступна особливість відчуттів спричинена явищем *синестезії*, яка відображає взаємозв'язок між відчуттям різної модальності (зоровими, слуховими, дотиковими, смаковими та ін.). Так, ми розрізняємо кольори „теплі” і „холодні”, звуки – „високі” та „низькі” і т.д. Явище синестезії має фізіологічні основи. Збудження йдуть від різних рецепторів, сходяться у підкоркових вузлах мозку, в яких збудження передаються з одного рецептора на інший. У такий спосіб один вид відчуття переходить в інший і утворюється єдине оригінальне відчуття, скажімо „кольоровий слух”.

У процесі навчання, особливо при демонстрації наочних посібників, слід враховувати, як зауважував О.В.Скрипченко, і явище *контрастності відчуттів*, зважаючи на розмір, фон і таке інше. Розвинути відчуття до високого рівня досконалості можна застосовуючи вправи на імітацію, аналіз вимовляння близьких за звучанням слів, інтонації, наголосу тощо.

Між сприйманням і мовленням існує тісний взаємозв'язок. Так, Л.М.Веккер зазначав, що „слухові, зорові чи кінетичні образи слів – в прямому і точному смислі цього поняття – окремий випадок образів і, відповідно, окремий випадок психічних процесів”, відповідають їх сенсорно-перцептивному рівню, але вже не предметного, а мовленнєвого сприйняття, яке є невід'ємною частиною загального сприймання.

Думки та зміст сприйнятого людиною формуються в мовленні, тому, організація зосередження уваги і сприймання в навчальному процесі, за якої оформляються отримані дані в усному чи писемному мовленні, забезпечує більш чітке усвідомлення навчального матеріалу. При негайному мовленнєвому оформленні сприйнятого навчального матеріалу активізуються увага та спостереження, яке стає більш усвідомленим і підвищує якість сприймання і засвоєння знань.

Перехід від ступеня чуттєвого пізнання до логічного мислення характеризується перш за все переходом від сприйняття та уявлення предметів, явищ, дій тощо до їх відображення у вигляді понять. Поняття – результат тривалого процесу розвитку пізнання, концентроване вираження досягнутого знання. Існує думка, що формування понять у дітей, „якими описуються розуміння висловів та власні думки, є настільки ж важливим, як і формування самих цих думок.... форми мислення вищого порядку втілюються у комплексі понять, концептів, розроблених для проведення найбільш тонких відмінностей в „розмовах про мовлення” та „розмовах про мислення” [8, с.19].

Формування поняття – складний діалектичний процес, який здійснюється за допомогою методів порівняння, аналізу, синтезу, абстрагування, ідеалізації, узагальнення, експерименту тощо. Поняття – це необразне, виражене через слово відображення дійсності. Воно знаходить свою дійсну мисленнєво-мовленнєву сутність через розгортання його системою суджень; це сутність „...не більше ніж скорочень, в яких ми охоплюємо, відповідно їх загальним властивостям, безліч різноманітних чуттєво сприйраних речей” [2].

У поняттях людина за допомогою слів закріплює знання про загальні властивості речей, накопичені в процесі пізнання оточуючого світу. Зв'язок понять, на думку В.М.Богуславського (1957), з сприйманням і уявленням, з активною роботою уяви ніколи не може зникнути – він необхідний не тільки для виникнення, а й для самого існування понять. Поняття виникають і існують в головах живих людей з їх найрізноманітнішими емоціями, настроями, бажаннями, прагненнями, з якими поняття завжди тісно пов'язані. Тому, коли в словах знаходять своє закріплення думки, поняття, судження, то разом з ними і в зв'язку з ними в словах закріплюються сприйняття і уявлення, якими в більшій чи меншій мірі супроводиться кожна абстрактна думка.

„Набування словом значення, – говорить Л.С.Виготський, – є результатом складної активної діяльності (оперування словом або знаком), в якій беруть участь всі основні інтелектуальні функції у своєрідному сполученні”. О.М.Раєвський, встановлюючи взаємовідношення чуттєвого і раціонального в змісті слова, приходять до висновку, що в цьому узагальненні можливі найрізноманітніші сполучення абстрактно понятійного та конкретно-образного, чуттєвого змісту мислення і тільки внаслідок розкриття своєрідності цього сполучення можливе правильне розуміння смислового змісту слова. Через те і

оволодіння смисловим змістом слова у процесі мовного розвитку дитини вимагає як основну передумову не тільки формально-логічного визначення понятійної сторони цього змісту, а й усвідомлення тієї сторони, яка являє собою конкретно-чуттєве в ньому.

Вказуючи на основні етапи і форми становлення значення слова щодо характеру узагальнення на різних етапах розвитку, Л.С.Виготський вказував на якісні його відмінності. Спочатку йде утворення синкретичних образів. Перший *синкретичний образ*, який утворює значення слова, є образом випадкової групи предметів, що утворюється на основі просторових або часових зустрічей окремих елементів, безпосереднього контакту або складнішого відношення, котре виникає між ними у процесі безпосереднього сприймання. В цей час дитина керується не об'єктивними зв'язками, які вона відкриває в речах або явищах, а суб'єктивними, котрі визначаються власними враженнями, справленими на неї. Загальне значення формується не в результаті виділення об'єктивних ознак властивих предметам, а *на підставі* того *спільного*, що виступає у загальному враженні дитини від предметів при їх сприйманні. На більш високому рівні в основі значення слова лежать зв'язки, які є результатом не поодинокого сприймання, а утворюються внаслідок об'єднання предметів, група яких була створена раніше. Наступний етап, на думку вченого, характеризується здійсненням *узагальнення* відповідно до об'єктивно існуючих зв'язків між предметами чи явищами в основі якого лежить добір за ознакою функціонального доповнення – „...це є узагальнення на основі співучасті узагальнюваних предметів в єдиній практичній операції *на підставі* їх функціонального співробітництва” [11].

Засвоєння іноземної мови є складною пізнавальною діяльністю у процесі учіння, яка включає в себе сприйняття, пам'ять, мислення і обумовлюється почуттями і волею. Результатом цієї діяльності є власне засвоєні знання та вироблені навички [1]. С.Л.Рубінштейн вважає процес міцного засвоєння знань центральною частиною процесу навчання. На думку вченого – це психологічно дуже складний процес і ніяк не зводиться до пам'яті чи запам'ятовування. У нього, насамперед, включається сприймання матеріалу, яке після його осмислення і запам'ятовування дає можливість оволодіти ним і вільно користуватися в різних ситуаціях, по-різному оперуючи ним .

О.В.Скрипченко наголошував на необхідності врахування *особливостей сприймання* у навчальному процесі. Першою особливістю, на думку вченого, є *активність особистості*, яка сприймає об'єкт. Самий вплив подразника на органи чуття не забезпечує його сприймання – для одержання перцептивного образу необхідна ще й зустрічна активність школяра. Друга особливість сприймання – *осмисленість образу*, що відбувається на основі аналізу, порівняння та узагальнення об'єкта сприймання. Так, осмисленість тексту впливає із синтезу даних, їх об'єднання в цілісний образ. Цей синтез відбувається на ґрунті аналізу змісту окремих слів і речень та врахування контексту, а також загальної ситуації, зображеної в тексті. *Єдність змісту і форми образу сприймання* є третьою його особливістю. Кожний предмет сприймання характеризується цією єдністю. Так, сприймання тексту передбачає виділення лексичної і граматичної форми та смислового його змісту. Сприймання лексичної, граматичної і фонетичної мовної форми полегшує

розуміння тексту. Четверта особливість сприймання пов'язана з *явищем аперцепції, тобто із залежністю змісту сприймання від минулого досвіду особистості, її інтересів, установок, вікових й індивідуальних особливостей.*

М.М.Шардаков зазначав: „...при введенні порівнянь і співставлень у процеси сприйняття й спостережливості активізується свідомо діяльність в учінні. За таких умов свідомість збагачується яскравими, чіткими образами і уявленнями предметів та явищ, що спостерігаються з їх характерними ознаками й особливостями. Разом з тим, утворюються різні смислові зв'язки між уявленнями, що формуються. З введенням порівнянь та співставлень полегшується осмислення і тим самим підвищується міцність запам'ятовування й повнота наступного зберігання в пам'яті навчального матеріалу, який вивчається” [6].

Засвоєння іноземної мови пов'язане, як показують дані спостережень, із значними труднощами, які виникають при переосмислюванні раніше засвоєних в рідній мові понять. Розуміння суті вимагає введення в ці поняття нових ознак, лонки уявлення.

Для розвитку рецептивних лексичних навичок важливою є опора на чуттєве сприймання зовнішніх (зорово-слухових) ознак лексичних одиниць, які стосуються вимови, структури і граматичного оформлення. Активізуючи нове слово, на першому рівні усвідомлення учні спочатку спираються на загальні положення, представлені у вигляді готових штампів чи правил. Вони є абстракціями оскільки були заучені в готовому вигляді без порівняння, аналізу та узагальнення конкретних мовних ситуацій. Таке засвоєння абстрактних положень дозволяє їм в деяких межах оперувати словом. Проте, таке оперування носить поверховий характер. Ця поверховість має свою психологічну основу у відсутності належного співвідношення абстрактно-узагальнених і конкретно-образних знань про ситуації вживання слова, належного взаємозв'язку між абстрактним і конкретним, між словом і образом. Правильне співвідношення абстрактно-узагальнених і конкретно-образних компонентів поступово складається на другому, третьому і четвертому рівнях усвідомлення ними значення слова. Проте, лише на четвертому рівні співвідношення слова і образу набувають такого змісту, при якому вони можуть користуватися різнорідними уявленнями, конкретизуючи вживаність окремого слова і його поєднання у словосполучення та висловлювання.

Для усвідомлення суті нового слова виникає проблема збагатити уявлення конкретним змістом. Збагачення конкретним змістом перших уявлень повинно спиратися на життєвий досвід. Воно потребує формування нових асоціацій. Спираючись на загальні ознаки учень встановлює зв'язок між раніше сформованими першими уявленнями про предмет чи явище. Встановлення такого зв'язку є формуванням нової асоціації. Формування цієї асоціації пов'язано із виділенням змісту шляхом аналізу та порівняння з раніше відомим, усвідомленим. Для закріплення цієї сформованої асоціації учень спрямовується на перенесення значення слова у ситуації його вживаності. Так проходить процес формування нової асоціації, що є кроком на шляху збагачення конкретним змістом першого уявлення про дане слово.

Усвідомлюючи поняття іншомовного слова з'ясовується відповідність змісту і його розуміння у рідній мові. Дослідження показали, що нерідко на

перший погляд схожі поняття різних мов не співпадають за обсягом значення. Тому в процесі передачі думки, яка може виражатися словом рідної мови, нерідко використовуються судження або система суджень іноземної мови.

Висновки. Розуміння слова як основної структурно-семантичної одиниці мови, що містить в собі сукупність різноманітних (семантичних, фонетичних, граматичних) ознак (специфічних для кожної окремо взятої мови) є важливим чинником у вивченні іноземної мови, процес пізнання якої починається із відчуття та сприймання. Сприймання розвивається успішно лише за умови, коли воно є цілеспрямованим. Відсутність усвідомленої мети веде до пасивності учнів, навіть, за умови умілого використання у роботі наглядних й технічних засобів навчання. Розвитку сприймання сприяє правильно організоване спостереження, ціль якого помічати і знаходити істотні ознаки (схожості і відмінності) в предметах і явищах, визначати взаємозумовленість та взаємозв'язки між ними і на цій основі робити узагальнення. В такому випадку корисними є вправи на зіставлення і порівняння конкретного матеріалу, виділення певних ознак лінгвістичного явища, причинно-наслідкових зв'язків у ньому, тощо. Все це відпрацьовується у процесі засвоєння знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе / Зимняя И.А. – М.: Просвещение, 1991. – 220 с.
2. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С.Л.– СПб.: Питер, 2000.– 720с.
3. Румянцева И.М. Обучение иноязычной речи через развитие ощущений и восприятия / Румянцева И.М. //Вопросы лингвистики, педагогики и методики преподавания иностранных языков. – Ижевск: Изд. Дом «Удмурдский университет», 2006. – С. 273-282.
4. Веккер Л.М. Психика и реальность: Единая теория психических процессов / Веккер Л.М. – М., 2000.
5. Фізер Іван. Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні / Іван Фізер. – К., 1993. – С. 28-29.
6. Шардаков М.Н. Печерки психологи учения / Шардаков М.Н. – М.: Учпедгиз, 1951. – С.31-34.
7. Потебня А.А. Мысль и язык / Потебня А.А. – К.: Синто, 1993 – 192 с.
8. Скрипченко О.В. Розвиток відчуттів і сприймань у молодших школярів / Скрипченко О.В. // Початкова школа. – 1976. – № 6. – С. 7-8.
9. Смольсон М.Л. Мова і мовлення в структурі інтелекту / Смольсон М.Л. // Актуальні проблеми психології. – Т. 2. – Психологічна герменевтика; За ред. Н.В. Чепелевої. – К. – 2002. – Вип. 2.– С.14-23.
10. Ительсон С.И. Методика навчання англійської мови в середній школі / Ительсон С.И. – К.: Радянська школа, 1969. – С 53-54.
11. Выготский Л.С. Мышление и речь / Выготский Л.С. – М.: Лабиринт, 2001. – 368 с.